

Arkielämän rakenteet, identiteetti ja uusyhteisöllisyys

HEIKKI LEHTONEN

Sosiaalinen identiteetti ja arkielämä

Jos kysytään, ovatko sosiaalisen identiteetin edellytykset katoamassa, kysytään samalla, ovatko »sosiaalinen», »elämismaailma» tai arkielämän sosiaaliset suhteet katoamassa. Kysymys on hurja ja ilmentää vielä syvempää ja perusteellisempaa pessimismistä kuin keskustelu hyvinvointivaltion kriisistä, jossa yleissävynä on ollut huudahdus: »Menemme helvettiin, mutta ensimmäisessä luokassa» (sit. Kosonen 1987, 11). Jos sosiaalisen identiteetin edellytykset katoavat, ei jäljelle jää mitään; enintään eksistentiaalinen tyhjiys ja sen ilmentämä sankarillinen, mutta sisällyksetön epätoivo (ks. esim. Camus 1967).

Sosiaalisen identiteetin edellytysten yleinen ja täydellinen tuhoutuminen merkitsee arkielämän tuhoutumista. Tällainen ei voi olla yleisenä ilmiönä mahdollista paitsi esimerkiksi ydinkatastrofiin liittyvän joukkotuhon seurauksena, jolloin sosiaalinen maailma tuhoutuu sananmukaisesti fyysisesti olemassaolevana maailmana.

Bergeriin ja Luckmanniin (1981) tai Helleriin (1984) nojaten voidaan hieman yksinkertaistaen väittää, että ihmiselle hänen arkielämänsä todellisuus avautuu, jäsentyy ja organisoituu aina ja kaikissa olosuhteissa tässä ja nyt, olinpaikkana ja nykyhetkenä. Tässä ja nyt asettaa huomion polttopisteen arkielämän todellisuuteen; se on kunkin ihmisen tietoisuuden todellisuus. Välitön

toimintakenttä, saavutettavissa ja vaikutettavissa oleva maailma, muodostaa ihmisen arkielämän kentän. Sitä ohjaavat käytännölliset motiivit: mitä teen, mitä olen tehnyt, mihin pyrin, mitä suunnittelen. Näin muodostuu »minun maailmani» (Berger & Luckmann 1981, 36). Heller (1984, 3) määrittelee arkielämän samalla tavoin niiden yksilöllisten uusintamistekijöiden koosteeksi (agregaatiksi), jotka pari passu tekevät sosiaalisen uusintamisen mahdolliseksi.

Tästä näkökulmasta ja lähtökohdasta on samantekevää, millainen kunkin ihmisen arkielämä laadullisesti tai tarkemmin arvottaen on. Olennaista on, että olivatpa ihmisen elämänolosuhteet ja tilanteet eli arkielämä millainen tahansa, se kaikissa tapauksissa — kurjimmisakin — on olemassa. Samoin, olipa ihmisen arkielämä miten fyysisesti ja sosiaalisesti tyhjä, se muodostaa aina kentän, jota ihminen tiedostaa objektiivomalla — jäsentämällä — sitä. Kaksi välttämätöntä ehtoa voidaan kuitenkin asettaa:

1) Lajiominaisuuksistaan johtuen ihminen ei säily hengissä, jollei tähän arkielämään sisälly ainakin varhaislapsuudessa sosiaalisten suhteiden objektivaatioita, joiden kautta virittyy arkielämän ihmisten välinen — intersubjektiivinen — vuorovaikutuksen kenttä. Hengissä säilyneillä ihmisillä on siis olemassa arkielämässään intersubjektiivisten suhteiden kenttä — tai ainakin muis-toja siitä. Nämä varmaan ovat sosiaalisen iden-

titeetin olemassaolon minimiehdot.

2) Toinen tähän liittyvä ehto on se, että ihmisten välinen vuorovaikutus tuottaa kyvyn kielelliseen kommunikaatioon. Kieli toimii arkielämän jäsenysten metarakenteena, joka takaa sen, että samaa tai samantyyppistä kieltä puhuvien ihmisten arkipäivän jäsenyksillä on jonkinlainen vastaavuus. Arkielämää jäsentäessään ihminen on aina toimiva subjekti, jonka minäkuva ja sosiaalinen identiteetti muodostuvat hänen arkielämän jäsenystensä kautta — olipa tämä arkielämä millainen tahansa.

Siis: sellaista arkielämän tuhoutumista, joka merkitsisi sosiaalisen identiteetin edellytysten täydellistä tuhoutumista, ei voi tapahtua kuin fyysisenä katastrofina, jossa kysymys identiteetistä on sivuseikka. Tämä ei tietenkään tarkoita, ettei sosiaalisen identiteetin edellytysten muuttuminen, osittainen tuhoutuminen tai rakentuminen voisi olla mahdollista. Tällöin kuitenkin siirrytään pohtimaan jo yhteiskunnan rakenteistumista ja vuorovaikutuksen muotoja. Myös yksittäisten ihmisten sosiaalinen identiteetti voi murtua. Tällöin ollaan tekemässä mielenterveydellisten ongelmien kanssa.

Arkielämän todellisuus ilmenee yhteisenä maailmana, jonka ihminen jakaa muiden ihmisten kanssa, jotka jäsentävät maailman samalla tavoin. Aivan identtinen tämän jäsentämisen ei tarvitse olla. Minun »tässä» on muiden »tuolla», mutta arkielämän jäsenyksillä on oltava olemassa tietty vastaavuus, jonka varassa voimme käsitellä maailman merkityksellisesti (Berger & Luckmann 1981, 37).

Mitä laajempi, kompleksisempi ja moniaineksisempi on ihmisen elämänpiirit kattava objektiivinen yhteiskunnallinen todellisuus, sen pienemmän osan ihmisen arkielämän piiri kattaa tästä todellisuudesta ja sen ristiriitaisemmaksi ja vaativammaksi arkielämän jäsentäminen käy. Seurauksena voi olla arkielämän jäsenysten eriytyminen sillä tavoin, että ne yhä harvemmillä ihmisillä vastaavat toisiaan. Tällöin yhtenäisen arkielämän jäsenyksen sijasta ihminen joutuu törmäilemään useiden toisistaan poikkeavien arkielämän jäsenysten sekamelskassa. Tämä asettaa toistuvasti hänen oman arkielämän jäsenyksensä — käsityksensä maailmasta, todellisuudesta, itsestään — kyseenalaisiksi. Ainoa keino selvittää tästä pumasta on hakeutua yhteen sellais-

ten ihmisten kanssa, joiden arkielämän jäsenyys vastaa omaa jäsenystä. Vuorovaikutusjärjestelmiä, jotka täyttävät tämän ehdon, voitaisiin kutsua yhteisöiksi. Näiden löytäminen ei kuitenkaan ole nykymaailmassa helppoa.

Uusyhteisöllisyys

Arkielämää voidaan tarkastella myös hyvinvointivaltiota uhkaavien kehitystrendien ja hyvinvointivaltioprosjektin jatkamiseksi esitettyjen strategioiden näkökulmasta. Näitä strategioita on esitetty kolme: »etujärjestöjen ja valtion yhteistyölle rakentuva usukorporatismi, markkinavoimia korostava uusliberalismi ja valtion ja markkinoiden tuolle puolen suuntautuva uusyhteisöllisyys» (Kosonen 1987, 331). Työttömyyden laajetessa ja taloudellisen kasvun hidastuessa korporatismiin voimistuminen saattaa johtaa marginalisoiduvien väestöryhmien toimeentulon vaikeutumiseen. Siksi sitä on vaikea nähdä itsestäänselvänä tai ongelmattomana hyvinvointivaltion kehitys-suuntana. Uusliberalistinen ratkaisu kääntäisi tilanteen siihen, mistä 1800-luvulla lähdettiin: kehityssuuntana se on tämän vuoksi mahdollon. Jäljelle näyttää jäävän vain uusyhteisöllisyys. Oliko siitä uudeksi kehityssuunnaksi?

Uusyhteisöllisyyteen liittyvässä keskustelussa on pohdittu eritasoisten arkielämän toimintajärjestelmien kuten perheen, yhteisöjen ja kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuuksien elvyttämistä. Nämä voidaan käsitellä paitsi yhteiskunnallisiksi aktoreiksi ja arkielämän vuorovaikutusta jäsentäväksi rakenteiksi myös ihmisryhmien arkielämän jäsenyksiä yhtenäistäväksi sosiaalisen identiteetin kiinnelkohdiksi.

Hieman kärjistäen voidaan väittää, että yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa on uusyhteisöllisyyteen asetettu valtaisia odotuksia. Yhteisöt ja kansalaisyhteiskunta on nähty kapitalistisen talouden ja/tai valtion vastavoimina. Puhutaan siitä, miten yhteisöt on herätettävä uudelleen henkiin, miten kansalaisyhteiskuntaa on vahvistettava valtiota vastaan, miten kansalaisyhteiskunnan puolustus on ainoa keino »läpivaltioillistumista» vastaan. Yhteiskuntapolitiikassa on yhteisöllisyys alettu nähdä keinona, jolla torjutaan kapitalistisen talouden haittoja asumisessa, toimeentulossa, lasten hoidossa ja sosiaalisten suhteiden katoamisessa. Asumiskollektiivikokeilut,

osuus- ja yhteisölliset omavaraistoimintakokelut, kortteli- ja asukasliikkeet ja yhdyskuntatyö yleisemminkin ovat kaikki hankkeita, joilla ihmisiä pyritään aktivoimaan omaa elämäänsä hallitseviksi kollektiivisubjekteiksi. Ja lopuksi: yhteisöllisyys koetaan jonakin, joka palauttaa emotionaaliset suhteet ihmisten välille ja poistaa vieraantuneisuuden ja yksinäisyyden. Tekisi mieli tiivistää kaikki edellä oleva iskulauseksi: yhteisöllä kapitalismi kumoon! Mutta tällainen iskulause on harhaanjohtava. Uusyhteisöllisyydessä tavoitteena on paremminkin hyvinvointivaltion kumoaminen ja kapitalismin auttaminen uuteen nousuun, jossa talouden kasvua eivät ole rasittamassa sosiaalivaltiolliset tulonsiirrot. Ongelmana vain on löytykö tällaisia toimivia yhteisöllisyyden muotoja modernista maailmasta ja jos löytyy, mitkä ovat niiden toimivuuden reunaehdot.

Arkielämän horisontaalinen organisoituminen

Ainakin historiallisesti tällaisia muotoja on ollut olemassa ja ne ilmentävät erilaisia arkipäivän horisontaalisen — vaakatasoisen — organisoitumisen muotoja. Ne ovat eri aikoina asetelleet ihmisiä keskinäisissä suhteissaan eri tavoin, ohjanneet heidän toimintaansa ja muokanneet heidän arkielämän jäsenyyksiään ja identiteettiään.

Arkielämän horisontaalinen organisoituminen voi ilmetä monin tavoin:

- 1) alueellisesti (spatiaalaisesti) tilan käyttönä (kylä, kaupunki, naapuriyhteisö jne.)
- 2) sosiaalisina suhteina
- 3) jaettuina intresseinä, uskomuksina, tunteina ja ihmisten subjektiivisina kokemuksina
- 4) temporaalisesti (historiatietoisuutena, ajankäyttörakenteina)

Sosiaaliset suhteet ilmenevät puolestaan monitasoisesti:

- a) jäsenten välisinä suhteina (jäsenten keskinäiset käyttäytymissäännöt, moraaliset sitoumukset, normit, sanktiot, sisäinen hierarkia)
- b) yksittäisen jäsenen yksilöllisyyteen liittyvästä suhteesta (yksilöllisen käyttäytymisen vapausasteet ja valintavaihtoehdot yhteisössä; poikkeavan käyttäytymisen sieto),

- c) jäsenten ja ei-jäsenten välisenä suhteena (jäseniä ja »muukalaisia» koskevien käyttäytymisnormien ero). (Vrt. Hillery 1955).

Fyysinen maailma ja sen alueellinen organisoituminen vaikuttavat ulkoisena tekijänä sosiaaliseen vuorovaikutukseen, joka puolestaan ilmenee yksittäisille ihmisille erilaisina subjektiivisina kokemuksina tai objektivaatioina, joihin hän mitä todennäköisimmin päätyy arkielämän jäsenyksissään. Arkielämän jäsentymistä tarkastellaan siis päinvastaisesta suunnasta kuin edellä Bergerin ja Luckmannin kehittelyn yhteydessä.

Arkielämän horisontaalinen organisoituminen voi perustua:

- sukulaisuuteen
- sukulaisuuteen perustumattomaan yhteisöllisyyteen
- individualismiin

Mikä on näiden periaatteiden ja rakenteiden merkitys identiteettiin liittyviä ongelmia pohdittaessa, milloin ja millä ehdoin ne kehittyivät ja mitkä ovat olleet niiden suhteet? Jo yksilön käsite ja olemassaolo muuttuvat tästä näkökulmasta tutkimusongelmaksi toisella tavoin kuin Bergerin ja Luckmannin esityksessä: milloin yksilö syntyi Euroopassa — milloin yksilöstä voidaan puhua — mitä tämä yksilöllisyys on ja mikä sen synnyttää. Vastaavia kysymyksiä voidaan esittää myös muista aktoreista.

Otan tarkasteltavaksi viisi eurooppalaisen kehityksen verrattain »puhdasta» historiallista esimerkitapausta, jotka ovat suku (ja perhe), kylä, kiltä, kaupunki ja kansalaisyhteiskunta. Näistäkö uusyhteisöllisyyden ja sosiaalisen identiteetin pelastus on löydettävissä?

Suku

Koko ihmiskunnan historiallisen ajan on sukulaisuus toiminut eräänä ihmisten arkielämää organisoivana järjestelmänä ja reunaehtona. Se on yhteisöllisistä periaatteista vanhin eikä sen organisoiva vaikutus rajoitu vain horisontaalisiin suhteisiin vaan myös valtasuhteisiin ja ihmisten alueelliseen ja temporaaliseen sijoitteluun.

Perhe on sukulaisuuteen liittyvien järjestelmien pienin yksikkö, mutta organisoiva perusyksikkö on suku (vrt. Barrett 1985, 171). Perhe ja biologinen uusiutuminen on voitu suvun puitteissa jär-

jestää perin vaihtelevin muodoin (vrt. emt., 168). Meidän aikamme ja yhteiskuntamme perhekuvitelmassa esiintyvät perheen »tehtävät» (esim. kasvatus- ja tunnetehtävät) on yleensä hoidettu suku- eikä perheorganisaation puitteissa. Modernin perheen ongelmien ymmärtämiselle ja perhetutkimukselle saattaisikin olla eduksi nähdä perhe tästä näkökulmasta: varhaisimman arkielämän organisaatioperiaatteen jäänteenä, jonka ongelmat aiheutuvat ainakin osittain siitä, että kyseessä on muoto, jota kantava laajempi yhteiskunnallinen organisaatioperiaate on kadonnut kauan sitten jonkin historian hämärään. Kuitenkin arkipäivän objektivaatioiden näkökulmasta perhe kasvuympäristönä muodostaa nykyisinkin ensimmäisen sosiaalisen maailman jäsenyyden riippumatta siitä, millainen modernin perheen toimivuus muilta osin on.

Sukulaisuuden elvyttäminen yhteisömuotona ei kuitenkaan ole aivan ongelmatonta, sillä se voi toimia vallitsevana arkielämän organisaatioperiaatteena vain tietyin materiaalisin ehdoin:

- yhteisössä ei voi esiintyä eriytynyttä valta- tai tuotantorakennetta.
- tuotantovälineiden on perustuttava sellaiseen yhteisömuotoon, jossa suku toimii tuotannon ja omistuksen organisaationa
- toimeentulon on perustuttava pääasiassa omavaraisuuteen ja vaihdon on oltava vähäistä

Vain edellä esitetyt ehdot täyttävässä »primitiivisyyteen» viittaavassa yhteiskuntamallissa voi sukulaisuus toimia vallitsevana arkielämän organisaatioperiaatteena. Tällaisissa yhteiskunnissa olivat suvut niistä muodostuvien heimojen aidot toimintayksiköt (aktorit) ja ne olivat tasa-arvoisia. Sosiaalisten suhteiden ohella sukulaisuus toimi tuotannon, vallan ja resurssien jakautumisen organisaationa (ks. Godelier 1987). Tästä johtuu, että alistus tapahtui sukujen sisällä. Suvun jäsenet olivat ja koettiin varmasti erilaisina, mutta olennaisimmassa suhteessa he olivat samanlaisia: suvun jäsenenä heillä oli taustanaan suvun vankka tuki, joka ei määräytynyt henkilökohtaisten ominaisuuksien perusteella. Yksilölle oli tärkeämpää, mihin sukuun hän kuului kuin se, mikä hän itse oli. Tämä oli myös muokalaisten kanssa tekemisissä ollessa henkilön tärkein tunnusmerkki. Suku takasi ajallisesti jatkuvana, hi-

taasti muuttavana järjestelmänä, että jäsenten arkielämän jäsenyydet olivat yhtenäiset. Tältä kannalta yksilöllisyys ja minäidentiteetti olivat kollektiiviseen sukuyhteisöllisyyteen perustuvaan sosiaaliseen identiteettiin verrattuna toisarvoinen tekijä. Kun heimot elivät varhaiskaudellaan liikkuvaa elämää, ei identiteetin perustaksi jäänyt muuta kuin suku: maisema vaihtui, suku säilyi. Suku muodosti intersubjektiviivisten jäsenyyden maailman, joista yksilöiden jäsenyydet voivat poiketa vain vähän. Tällöin sosiaalisen identiteetin ja minäidentiteetin välillä ei voinut juuri olla eroa: sosiaalinen identiteetti oli minäidentiteetti.

Edellä esitetyillä ehdoilla tapahtuva sukulaisuuden yhteisöllinen elvyttäminen tuskin tulisi kenenkään mieleen. Muilla ehdoilla elvytys tuskin onnistuu.

Kylä

Suvun organisoiva voima heikkeni kun vaihto yleisty, varallisuuserot kasvoivat ja hierarkiset valtasuhteet alkoivat kehittyä (ks. esim. Mauss 1954; Sahlins 1974; Harris 1982). Vastaavasti suvun sisäinen taloudellinen merkitys ja määräysvalta heikkenivät. Samalla heikkeni sen kyky toimia arkielämää organisoivana periaatteena.

Kun maanviljelyksen yleistyminen edellytti pysyvää asuinalueita, oli tämän kehityksen eräänä lopputuloksena Euroopassa kylä, jossa sukulaisuudet olivat toki merkitseviä, mutta eivät enää vallitsevia organisaatioperiaatteita. Identiteetin perustaksi alkoi kehittyä maatila, kotikylä, sen maisema ja ihmiset eli alueellisten ja sosiaalisten tekijöiden sekoitus (ks. esim. Le Roy Ladurie 1980), joka varmaan on osittain tyypillinen myöhemmillekin alueellisen yhteisöllisyyden muodoille. Kuitenkaan alueellisuus ei sinänsä voi olla yhteisön rakenneperiaate vaan jonkin muun periaatteen toimivuuden ja olemassaolon ulkoinen ilmaus.

Tältä perustalta muodostuva identiteetti oli varmasti vahva. Kylä oli useimmille ihmisille sananmukaisesti koko maailma ja useistakin syistä sosiaaliset verkostot olivat intensiivisiä ja toisiinsa lomittuvia. Arkielämä oli intersubjektiviivisena maailmana yhtenäinen. Samoin kuin sukuun, myös kylään synnyttiin ja kun siellä oli aikansa eletty, kuultiin. Asema sosiaalisessa järjes-

telmässä oli synnyn perusteella määräytyvä ja ai-noat muutokset sai aikaan siirtymä ikärakenteessa, mikä oli ennustettavaa ja tradition määrää-mää. Ainoan särön tähän keskiaikaisten kylien arkielämään aiheutti ulkoisen feodaalisen valta-rakenteen olemassaolo. Se oli jotakin, joka oli arkielämän horisontin ja toimintakentän saavut-tamattomissa olevaa, vaikka se kyläläisten arki-elämässä ilmenikin fyysisenä väkivaltana ja lisä-tuotteen riistona. Kyläläisten intersubjektiivisessa maailmassa ja sosiaalisen identiteetin kannalta tämä oli paremminkin yhtenäistävä kuin hajotta-va tekijä.

Kyläyhteisöjen elvyttäminen on ollut eräs uus-yhteisöllisyyden keskeisistä projekteista. Kyläl-lä onkin ollut monia piirteitä, jotka ovat vuosi-satoja tarjonnet verraten kestävän ja toimivan sosiaalisen vuorovaikutuksen organisaatioon. Maataloudellisenä tuotantomuotona sen kohtalot ovat kuitenkin kytkeytyneet kapitalisoituvan maatalouden kohtaloihin. Työvoima on siirret-ty sinne, missä on tuotannon painopiste. Suomes-sakin maaseutu ja sen kylät ovat ikääntyneet ja autioituneet. Sielläkin missä kyläasutus on säi-lynyt, se kituuttaa ikääntyneiden vanhojenpoi-kien varassa; nuoret naiset elävät kaupungeissa. Tässä mielessä monissa kylissä elää niiden viimei-nen sukupolvi. Kylä ei siis näytä kovin toimival-ta uusyhteisöllisyyden toteuttamismuodolta.

Sukulaisuuteen perustumattomat yhteisöt

Sukulaisuuteen perustumattomista yhteisömuo-doista tärkein oli Euroopassa kiltta. Kaikenlainen toiminta organisoitui heimokauden ja kapitalis-min välisenä aikana killoiksi. Kausi oli yli 1000 vuotta pitkä. Antony Black (1984, johon seuraa-va esitys perustuu) väittää, että jo v. 400—900 välisenä aikana kyllat toimivat sukulaisuutta tärkeämpinä turvallisuutta luovina järjestelminä. 1000-luvulla niistä oli muodostunut valtaraken-teiden paineen vaikutuksesta keskinäisen avun ja tuen ryhmiä; hieman myöhemmin organisaatio-vaihtoehtoja koko poliittiselle, taloudelliselle ja sosiaaliseen järjestelmälle. Killoja ei perustanut yksinomaan rahvas. Kirkon piirissä mm. veljes-kunnat ilmensivät kiltayhteisöllistä organisoitu-mista; samoin köyhät aateliset saattoivat orga-nisoitua yhteisöllisesti saavuttaakseen aseman vallan järjestelmässä. Monet kylät ja kaupungit

olivat kilttojen perustamia tai muodostuivat kil-loiksi myöhemmin.

Killoissa olivat sukulaisuuden sijasta veljeys ja ystävyyden toimintaperiaatteet, joilla lujitettiin ja normalisoitiin jäsenten keskinäiset suhteet ja joi-den avulla jäsenet erottautuivat muista, »ulko-puolisista». Solidaarisuus ja positiivinen asenne rajoittuivat siis killan jäseniin. Ulkopuolinen maailma koettiin periaatteessa — ehkä aiheelli-sestikin — vihamieliseksi. Keskinäinen avunanto oli se toimintaperiaate, jolla edistettiin jäsen-ten taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia intres-sejä ja joka viime kädessä konkretisoi kilttojen toiminnassa veljeyden ja ystävyyden toimiviksi periaatteiksi. Kaikki edellä sanottu tuotti yhtenevän intersubjektiivisen maailman sosiaalisen identiteetin perustaksi.

Killan jäsenten ei tarvinnut olla tasa-arvoisia — tämä oli harvinaista — mutta tasavertaisuus oli killoissa ehdoton: vala vannottiin aina jäse-nistölle, ei johtajalle. Tämä merkitsee, että vas-tuusuhde oli kollektiivinen ja horisontaalinen eikä vertikaalinen. Tässä kiltta eroaa ratkaisevim-min rakenteeltaan hierarkisista organisoitumisen muodoista.

Kilttojen kulta-aika sijoittuu sellaiseen pitkään aikakauteen, jossa yksilöiden turvallisuus ja toi-mintakyky oli edelleenkin mahdollista säilyttää vain yhteisöllisen organisoitumisen avulla, mut-ta jossa suku ei enää kyennyt toimimaan tällai-sen yhteisöllisyyden edellyttämänä organisaatio-periaatteena.

Olivatpa kyllat varhaiskauden nuorten soturien ryhmittymiä (»jengejä») tai varhaiskeskiajan uskonnollisia tai alueellisia ryhmittymiä, niillä oli kokonaisvaltaisuutensa ja sitovuutensa vuoksi suuri merkitys jäsentensä sosiaaliselle identiteetille. Vielä kauppia- ja käsityöläiskilloissakin tämä pitää paikkansa täysivaltaisiin jäseniin, mutta niissä perheenjäsenet ja alemmassa ammatillisessa asemassa olevat jäsenet eivät kiinnittyneet enää niin tiukasti kuin varhemmin, joten tässä tapah-tui tiettyä sosiaalista disintegraatiota.

Ehkä parhaan epäsuoran todisteen kilttojen toi-mintakyvystä antaa niiden toimintaan kohdistu-neen vastustuksen laajuus. Laajasta vastustuk-sesta huolimatta aatelittoman väestön yhteisöl-linen puolustus kesti — eikä vain kestänyt vaan tuotti tämän ohessa paljon sellaista, joka myö-hemmin on leimannut eurooppalaista kulttuuria.

Tästä produktiivisuudesta killat joutuivat kuitenkin *yhteisöinä* maksamaan kovan hinnan: sekä aitoina että degeneroituina yhteisöinä ne menestyksekkäällä toiminnallaan viitoittivat tien omaan tuhoonsa. Voittoisuuden salaisuus ei ollut itse yhteisömuodossa — käytettävissä oli noina aikoina vain tämä horisontaalisen organisoinnin muoto. Voiton salaisuus oli toisaalla: siinä että killat toimivat sellaisen kehittyvän talouden tukikohtina, joka lopulta mullisti koko eurooppalaisen yhteiskunnan. Silloin kun killat saivat lippuunsa voittajan (kauppapääoman) värit, niiden yhteisölliset periaatteet olivat jo taantumassa. Menestyksen ja väliaikaisen voiton takasi siis kiltayhteisöjen piilevä soveltuvuus kapitalistiselle kehitykselle. Orastava luokkataistelu oli tällöin jo tunkeutunut kiltojen sisään.

Ehkä tässä on kiltahistorian piirre. Kilta edustaa yhteisömuotoa, jossa jäsenten intressit hajoavat ja johtavat mestareiden ja kisällien väliseen luokkataisteluun. Kisälliyhdistykset jatkoivat kiltojen yhteisöperinnettä ja välittivät sen varhaiseen työväenliikkeeseen. Mestarikillat kehittyivät etuoikeuksiaan vaaliviksi korporaatioiksi, jossa yksityiset edut sanelivat yhteisöllisen politiikan suuntaviivat. Ehkä ensi kerran Euroopan historiassa luokka-asema ja luokkatietoisuus alkoivat toimia merkittävinä arkipäivää jäsentävinä objektivaatioina ja sosiaalisen identiteetin muodostumisen kiinnekohtina. Sama toistui sittemmin kaikissa vuorovaikutusmuodoissa ja -tasoilla. Ensimmäinen merkki modernin maailman tai kapitalismin tulosta oli annettu!

Killan toimivuus uusyhteisöllisyyden edellyttämänä organisaatiomuotona tulee tarkasteltavaksi jäljempänä.

Kaupunki

Merkittävin alueellinen tulos kehityksestä oli keskiajan kaupunki, joka ilmensi hämmästyttävää rakennetta, jossa tarvittava vallan organisaatio (politiikka) sai ensi vaiheessa muotonsa kiltayhteisöllisestä organisaatiosta ja jossa viimeksi mainittu vaikutti myöhemminkin pitkään hallinnon legitimaation perustana. Ongelmia alkoi ilmetä vasta sitten kun kiltayhteisöllisyys alkoi menettää useiden kehitystekijöiden seurauksena toimintakykyään. Tässä mielessä keskiaikaista kaupunkia voitaneen pitää mitä aidoimpana alueel-

lisen yhteisöllisen organisoinnin ilmentymänä, jonka kohtalot määräytyivät sille tyypillisen yhteisöllisyysmuodon kohtaloista. Lopulta kiltojen sisällä syntynyt luokkataistelu halkaisi myös kaupunkien sosiaalisen rakenteen.

Kuitenkin kaupunkien elämäntapa, moraalinen kieli ja sosiaalinen ideologia olivat kehityksen alkupuolella ennen kaikkea kiltojen tuotetta. Juuri killoissa sosiaalistettiin kaupunkien hallintoon osallistuvat. Näin kaupungit toimivat linkkeinä, jotka välittivät kiltojen vaikutuksen eurooppalaiseen politiikkaan ja käytäntöön. Tässä mielessä killat ja myös niiden keskinäisissä valtataisteluissa muodostuneet menettelytavat ovat olleet yksi eurooppalaisen demokratian varhaisista malleista; erityisesti veljeys poliittisena aatteenä on peräisin killoista. Sittemmin tämän aatteen syrjäytti edustuksellisen demokratian idea.

Tässä voidaan vain kysyä, voisiko kaupunki todellakin tarjota sosiaaliselle identiteetille kiinnekohtan myös modernissa suurkaupunkien maailmassa. Asiaa on pohdittu moderniteettikustelussa, jossa on etsitty urbaania elämäntapaa ja sen tarjoamaa erikoislaatuista identiteettimuotoa (ks. esim. Berman 1982). Teemaa vain sivutaan seuraavassa kansalaisyhteiskunnan tarkastelussa.

Kansalaisyhteiskunta

Paitsi horisontaalisen ja vertikaalisen organisoinnin synteessä, jossa kaupunkien poliittinen järjestelmä kehittyi, toimi keskiaikainen kaupunki myös uudentyyppisenä arkielämän alueellisen organisaationa, joka muokkasi radikaalisti eurooppalaisen ihmisen vuorovaikutusjärjestelmää. On nimittäin ilmeistä, että kaupunki ei alunperinkään voinut toimia pelkästään kiltojen yhteisöllisten toimintaperiaatteiden varassa.

Kilta yhteisöllisenä organisaationa ja eurooppalainen kaupunkilaitos kiltojen varassa syntyneenä uutena alueellisenä organisaationa tuottivat synteessinsä myös jotakin aidosti horisontaalista, joka ei palaudu yhteisöllisyyteen eikä myöskään alueellisuuteen. Uusi synteesi voidaan osittain käsittää seurauksena yhteisöllisen organisaatioperiaatteen ja kaupungin alaa tai laajuutta koskevan eron ristiriitaisuudesta: kiltayhteisöllisyyden keskinäiset vuorovaikutussäännöt pätevät vain yhteisön jäseniin. Kun kaupunki tavallises-

ti muodostui useista killoista, oli kyettävä luomaan käyttäytymiskoodi, joka sääтели kiltojen ja eri kiltojen jäsenten välisiä vuorovaikutussuhteita. Eri kiltojen jäsenet eivät kohdanneet toisiaan kaupungissa kiltaveljinä vaan toista kilttaa edustavina muukalaisina. Samalla he olivat kuitenkin kaupunkilaisia, joilta ulkoiset uhat ja aateiston paine edellyttivät vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa kilttaa laajemman (kaupunki)organisaation puitteissa. Näin kaupunki synnytti kiltoja laajemman vuorovaikutuksen kentän, kansalaisyhteiskunnan, jonka puitteissa oli löydetävä kiltojen keskinäisiä suhteita ja eri kiltojen jäsenten suhteita säätelevät arkielämän organisoitumisen ja keskinäiskäyttämisen periaatteet. Jos yhteisöt kykenivät normalisoimaan jäsentensä keskinäiset veljeysuhteet, kykeni kansalaisyhteiskunta normalisoimaan ensi vaiheessa kaupungeissa esiintyvät eri kiltojen jäsenten väliset muukalaisuhteet ja sittemmin kaikki ihmissuhteet. Näin syntyi vuorovaikutusjärjestelmä, joka ei enää edellyttänyt yhteisöllisiä suhteita ja joka voi tämän vuoksi olla periaatteessa miten laaja tahansa. Kiltayhteisöllisyys ei yltänyt näin laajaan vuorovaikutuksen säätelyyn.

Muukalaisuhteiden normalisoimisella on valtava periaatteellinen ja käytännöllinen merkitys; juuri se antaa mahdollisuuden yksittäisille ihmisille toimia turvallisesti myös yksilöinä eikä ainoastaan yhteisön jäsenenä. Yhteisöllisyyden ja individualismin suuri historiallinen vedenjakaja on juuri tässä. Vaikka varhaisen kauden pienet kaupungit saattoivat muistuttaa kyliä kotieläimiseen ja laitumiseen, on ero valtava. Kaupunkien elämä perustui uuteen tuotantomuotoon ja vaihdon muotoon. Ilman niitä kaupungit eivät olisi voineet olla olemassa ja niistä johtui, että kaupungit tuottivat eurooppalaiseen kulttuuriin jotakin aivan uutta: yksilöllistä, henkilökohtaista vapautta. Tässä on tiettyä historian vekkautta: henkilöllinen vapaus oli välttämätön edellytys myös uuden tuotantomuodon edellyttämien tuotannon subjektien ja taloudellisen riiston toimivuudelle.

Keskiajan kaupunkien yhteisöjen välisten suhteiden normalisointiin liittyvät ongelmat tuskin riittivät vielä tuottamaan ideaa yksilöllisestä vapaudesta tai edes muukalaisuhteiden normalisoinnin välttämättömyydestä. Kaiken taustalla oli käyttövoimana kauppakapitalismi tuotantomuo-

tona, joka ei synnyttänyt ainoastaan ideaa yksilöllisestä vapaudesta vaan jopa vapaudesta välttämättömyytenä (pääoman kantajilla täytyy olla yksilölliset toimintaedellytykset). Tässä mielessä sekä kaupungit, ammattikuntakillat että kansalaisyhteiskunta olivat viime kädessä kaupapääoman kehityksen tuotteita.

Kaiken edellä olevan perustalta syntyi joka tapauksessa uusi käyttäytymisen ja elämäntavan muoto, kaupunkilainen elämäntapa, joka oli sivistynyt, urbaani ja kohtelias. Uusi elämäntapa erosi ympäristön käyttäytymismalleista. Luccan Ptolemaios sanoi, että poliittinen hallinto, joka soveltuu kaupunkeihin, tulee olla hyvien tapojen mukaista (gentle; käsitteen suomenkielisen vastineen löytäminen on pulmallista) ja sitä pitää hoitaa sivistyneesti. Civilitas, joka alun perin tarkoitti kaupunkilaisten laillista statusta, alkoi merkitä kaupunkilaisten sivistynyttä elämäntapaa. Se merkitsi — vastoin ajan feodaalista käytäntöä — ihmisten kohtelemista tasa-arvoisina, hyviä naapurisuhteita ja hyviä tapoja sellaisten ihmisten kesken, joilla ei ollut muuta yhteistä kuin liikeasiat. »Sivilisaatio» syntyi siis yhteisten taloudellisten ja poliittisten etujen perustalta (Black 1984, 38) eli tasan päinvastoin kuin kansalaisyhteiskunnasta nykyisin usein ajatellaan. Historiallisesti kansalaisyhteiskunnan perustana eivät olleet yhteisölliset suhteet vaan muukalaisuhteiden organisointi yhteisten (ja kuten jäljempänä nähdään myös yhä kasvavassa määrin individualististen) etujen perustalta. Kuitenkin, kuten jo edellä todettiin, yhteinen etu oli hajoamassa luokkakohtaisiksi eduiksi, joista toista linjaa edusti työväestön yhteisöllinen organisoituminen. Se linja, mitä kauppiat ja mestarit edustivat, edellyttää hieman laajempaa tarkastelua.

Possessiivinen individualismi

Individualismi syntyi ja kehittyi osana eurooppalaisen kaupapääoman kantajan pääoman kasautumiselle välttämättömiä toimintaedellytyksiä. Alusta lähtien se oli omistamiseen liittyvää ja sen leimaamaa possessiivista individualismia (Macpherson 1977) ja sellaisena se tajuttiin jo keskiajalla vaikka possessiivisen individualismin teoreettinen formulointi täydellistyikin vasta myöhemmin Hobbesin ja Locken teksteissä.

Individualismi toimi jo possessiiviseksi individualismiksikin käsitettynä nykykäsityksiä vastaavana voimakkaasti minäkuvan ja identiteetin muotoutumiseen vaikuttavana tekijänä, mutta yksilöllisenä rajoittamattomana 'vapauden valtakuntana' sen merkitys on myöhempää perua.

Henkilöllinen vapaus, vapaaehtoiset sopimussuhteet, yksityisomistus ja kaupparauha (järjestyneet vaihtosuhteet); tässä jo possessiivisen individualismin oikeudet ja keskeinen sisältö pähkinänkuoressa. Arkielämän organisoitumisen kannalta kysymys oli periaatteesta, joka oli ristiriidassa ja syrjäytti sekä sukulaisuuden (kauppapääoma tuli sukulaisuutta tärkeämmäksi perhe-elämää organisoivaksi tekijäksi) että yhteisöllisyyden, koska nämä molemmat rajoittivat yksilön ja vaihdon vapautta. Yhteiskunnan horisontaalisen organisoitumisen tulee tapahtua vapaiden yksilöiden keskinäisiin sopimuksiin perustuen tai yksilön ja yhteisön vapaaehtoisina sopimussuhteina, jotka vapaaehtoisuudesta johtuen voidaan myös haluttaessa purkaa. Yhteiskunta ei organisoidu suvuittain tai yhteisinä vaan yksilöiden sopimuksiin perustuvina yhteenliittyminä, joista tärkeimmän muodostavat markkinat. Yhteisöjen kausi päättyy silloin, kun tavaranvaihdon kausi alkaa (vrt. Kuusi & Kuusi 1948, 27—29; Lehtonen 1983, 210). Yksilöä sitovan ja yksilön toimintaa säätelevän sukulaisuuteen tai yhteisöllisyyteen perustuvan toiminnan korvaavat persoonallisia suhteita vailla olevat markkinat. Tärkeintä oli, että kauppa käy, ei se kenen kanssa sitä käydään. Vaihtosuhteista tuli persoonallisia sosiaalisia suhteita tärkeämpi asia ja ihmissuhteet muuttuivat tältä kannalta sosiaalisina suhteina yhdentekevämmiksi. Tämä on ongelma joka myöhempänä aikana askarrutti esimerkiksi Georg Simmeliä (ks. Lohmann 1987). Näin identiteetin perustana eivät olleet enää vain persoonalliset sosiaaliset suhteet niin suuressa määrin kuin aiemmin, vaan liikesuhteet ja niiden pohjalta muodostuva autonominen minäkuva.

Tässä on jaettuna ne kortit, joilla modernin maailman ihmisten tuli siitä lähtien pelata. Jako osoittautui perin ongelmalliseksi. Vastuu arkielämän toimivuudesta siirtyi yhteisöiltä kansalaisyhteiskunnalle, joka ei enää ollut yhteisömuoto lainkaan. Onko sosiaalisen identiteetin ongelmallisuus palautettavissa tähän tosiasiaan?

Modernin maailman muodostuminen

Yksilön oikeuksille ja yhteiskunnalliselle lojaliteetille rakentuva horisontaalinen organisoituminen edellyttää toimiakseen oikeudellista ja poliittista tasa-arvoisuutta ja toimijoiden yhtäläisiä taloudellisia resursseja (tulo- ja varallisuuserojen tasaisuutta). Eurooppalaisessa kehityksessä nämä ehdot eivät sittemmin toteutuneet. Jo keskiajalta lähtien kaupunkien kansalaisyhteiskunnan pysyväksi ongelmaksi tuli, miten taata niiden lojaliteetti, joilla ei ollut omaisuutta ja tähän perustuvia possessiivisen individualismin suomia oikeuksia (työläiset, köyhät). Näille ihmisille possessiivinen individualismi asetti lojaliteettina ilmeneviä velvollisuuksia, mutta ei tarjonnut vastaavia oikeuksia. Köyhätkin tosin omistivat jotakin, nimittäin työvoimansa, jonka myyntiin heillä oli täysi vapaus, mutta samaan aikaan kehittyvät riistosuhteet pitivät huolen siitä, että heidän omaisuutensa ei tästä karttunut.

Kaupunkien kansalaisyhteiskunnat eivät kyenneet edellä olevaa ongelmaa ratkaisemaan eivätkä siihen kyenneet myöskään myöhemmin kehittyvät kansallisvaltiot. Tilanne johti lopulta keskushallinnollisesti organisoituihin uusiin alistustekniikoihin, joita olivat ongelman ideologinen hämärtäminen yhteisöllisiä jo merkitystään menettäneitä veljeyden ja ystävyyden tunnuksia korostamalla ja abstraktiin yhteiseen etuun vetoamalla sekä uuden ajan väestöpoliittiseen ja köyhäinhoidolliseen hallintaan liittyvien menettelytapojen (ks. Lehtonen 1983, 116—127) sekä rikoslainsäädännön ja rangaistuskäytäntöjen (Foucault 1980) kehitys. Tämä kuuluu myöhempään aikaan. Vasta teollisuuspääoman tuottamassa modernissa kapitalismissa sai kansalaisyhteiskunnan ja työläisten yhteisöllisen vastarinnan ongelma pysyvämmät organisatoriset ratkaisunsa, kun työläiset kykenivät taistelemaan itselleen samat kansalaisoikeudet kuin porvaristokin. Voitolla oli hintana se, että työläisten yhteisölliseen vastaorganisoitumiseen nojaava luokkaidentiteetti sai väistyä abstraktimman palkkatyöläisidentiteetin tieltä, joka perustuu sellaiseen individualistiseen edunvalvonnan käsitteeseen, joka sisältöltään on lähellä porvarillista possessiivisen individualismin käsitettä. Taas voidaan kysyä, tässäkö katosi viimeinen yhteisöllisesti organisoituneen vastarinnan mahdollisuus modernista yhteiskunnasta.

1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alkupuolella luokkataistelu oli ollut se mekanismi, joka ratkaisevimmin järjesti modernin maailman kaikkia persoonattomiksi muodostuvia sosiaalisia suhteita. Luokkarakenne on kuitenkin ennen kaikkea rakenne. Se ei ole ihmisten arkipäivän toiminnassa näkyvä sosiaalinen vuorovaikutusperiaate vaan samanlainen symbolisen yhteisyyden ja identiteetin tunnus kuin esimerkiksi aikalaisensa nationalismi. Tältä osin identiteetin rakennuskivet muuttuivat abstrakteiksi ja kuten Marx sanoi, kaikki mikä oli tuntunut lujalta ja kestävältä näyttikin haihtuvan kuin utuna ilmaan (vrt. Berman 1982). Kun työläiset olivat saavuttaneet kansalaisoikeudet ja tasavertaisen tulopoliittisen neuvotteluaseman, jäljelle jäivät vain yksilö ja hänen abstraktit yhteiskunnalliset suhteensa, jotka osittain tekivät tarpeettomiksi aikaisemmat persoonalliset ja sosiaaliset suhteet.

Onko siis ajateltavissa, että identiteetti positiivisimmassakin tapauksessa alkoi muodostua pirstaleista: sosiaalinen identiteetti suhteesta perheeseen ja työtovereihin (jotka molemmat saattavat vaihtua verraten usein) ammatillinen identiteetti suhteesta tuotantoon, poliittinen identiteetti suhteesta valtioon (nationalismi, lojaliteetti) ja suhteesta luokkarakenteeseen. Kun liikkuvuus oli lisäksi suurta ja elinympäristöt väkirikkaita ja persoonattomia, ei edes alue muodostanut enää identiteetin perustaa.

Näinkö siinä kävi: sosiaalisen identiteetin rakennuskivet ovat kadonneet yksi toisensa jälkeen historian hämärään?

Arvioita

Ainakin yksi asia on selvä: viimeisten 300 vuoden kehitys on ollut uusyhteisöllisen ajattelun vastaista kehitystä. Näin uusyhteisöllinen strategia alkaa näyttää ideologiselta huijaukselta ilman todellisuuspohjaa. Jos sosiaaliselle identiteetille yritetään luoda edellytyksiä yhteisöllisten strategioiden avulla, ollaan mitä todennäköisimmin kulkemassa harhapolkua.

Toinenkin asia on selvä: edellä kerrottu tarina ei ole vain tarina yhteisöllisten muotojen ja sosiaalisten suhteiden rappiosta. Se on myös tarina sosiaalisten suhteiden tietoisuuden ja itsehallinnan kehityksestä ja sosiaalisten suhteiden joustavasta sopeutumista ja uusiutumiskyvystä. Ny-

kyhetkelle ehdottomasti merkittävin tulos tästä kehityksestä on kansalaisyhteiskunta, vaikka sen ydin olisikin possessiivinen individualismi, joka ei oikeastaan organisoisi arkielämää tai persoonallisia suhteita vaan abstrakteja yhteiskunnallisia suhteita ja joka tämän vuoksi mahdollistaa myös vieraantuneen partikulaarisen elämäntavan.

Alussa viitattiin Bergerin ja Luckmannin sekä Hellerin käsityksiin, joiden mukaan välitön toimintakenttä, saavutettavissa ja vaikutettavissa oleva maailma muodostaa ihmisen arkielämän kentän, jota ohjaavat käytännölliset motiivit: mitä teen, mitä olen tehnyt, mihin pyrin, mitä suunnittelen. Kansalaisyhteiskunta, joka muodostuu markkinoiden, poliittisen kamppailun ja työvoiman uusintamisen toimintakentistä (ks. esim. Urry 1981; Lehtonen 1988), antaa yksilöiden toiminnalle ja elämänhallinnalle ainakin periaatteessa paremmat mahdollisuudet kuin yksikään muu aiempi toimintajärjestelmä. Markkinat toimivat filترینä, joka estää tuotannon riistosuhteiden ulottamisen kansalaisyhteiskunnan muille toimintakentille ja takaa oikeudet organisoitua työvoiman uusintamisen alueilla ja poliittisessa kamppailussa miten kukin parhaaksi näkee kunnan vain valtiollinen lojaliteetti pysyy loukkamattomana. Tällaista toiminnan vapautta ja suojaa ei yksikään aikaisempi järjestelmä ole kyennyt tarjoamaan. Välitön toimintakenttä, saavutettavissa ja vaikutettavissa oleva maailma on kansalaisyhteiskunnassa periaatteessa tavattoman laaja. Vasta tässä tilanteessa yksilöllisyys voi kehittyä prosessina: kehittymisenä yksilöksi (Heller 1984, 15). Vasta tämän jälkeen voi identiteetistä ylipäänsä muodostua yksilön ongelma. Tällöin yksilöksi voidaan nimittää henkilöä, jolle hänen oma elämänsä on asettunut tietoiseksi objektiksi (emt., 17). Yhteisöllisten rakenteiden vallitessa tämä on voinut olla vain rajoitetusti mahdollista.

Ongelmana on tietysti se, että modernissa yhteiskunnassa kunkin ihmisen arkielämän piiri on suppea suhteessa laajaan, kompleksiseen objektiiviseen maailmaan ja huomattava osa arkielämälle tärkeistä asioista sijoittuu hänen vaikutuspiirinsä ulkopuolelle. Toimeentulo on markkinoiden toimintaehtojen välittämää ja ainoa keino varmistaa toimeentulonsa on sovittava oma käytettävyytensä työvoimana niin hyvin markkinoiden edellyttämäksi kuin mahdollista. Poliitiikka

on niin moniportaista ja välittyntä, että oman toiminnan näkeminen lopputuloksissa on vaikeaa. Työvoiman uusintamisen alueen toiminta ja normistot muokkautuvat yhä suuremmissa määrin muodollisen koulutuksen ja tiedotusvälineiden eikä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyneiden normistojen perustalta. Valtiollinen sosiaaliturva tuo valtion ainakin välillisesti työvoiman uusintamisen alueelle ja suhde, jossa poliittinen kamppailu artikuloi ihmisten tarpeita valtiolle alkaa kääntyä päinvastaiseksi. Valtio kertoo, mitä ihmiset tarvitsevat jokapäiväisestä elämästään. Tämä kaikki selittää, miksi periaatteellisista mahdollisuuksista huolimatta saavutettavissa ja vaikutettavissa oleva maailma koetaan kadonneeksi. Arkipäivässä ja »minun maailmasani» minusta subjektina tulee objekti: kohtalonsa alistunut tunnistamattomien voimien heitospussi.

Onkin selvää, että abstraktin yhteiskunnallisuuden muuntaminen toiminnalliseksi organisoitumiseksi ja tätä kautta sosiaalisen identiteetin perustaksi saattaa olla vaativampaa kuin koskaan aiemmin, mikä johtuu mm. yhteiskuntamuodon kehityksen liittyvistä tiukentuneista valtiollisista ja tuotannollisista sääntelykeinoista, jotka rajoittavat kansalaisyhteiskunnan poliittisia toimintamahdollisuuksia (vrt. esim. Hirsch 1983 ja 1986), mutta loogisesti mahdotonta ei tämäkään ole.

Historiallisesti individualistinen sopimussuhde syrjäytti Euroopassa yhteisöllisen organisoitumisen periaatteet jo varhain, joten on aiheellista kysyä, miten yhteisöllisyys myöhempinä aikoina on ollut lainkaan mahdollinen. Eräässä mielessä voitaisiin vastata, että tämä ei olekaan ollut mahdollista. Yhteisöllisten suhteiden paikan ovat ottaneet myöhemmässä organisoitumisessa sopimussuhteisiin perustuvat yhdistykset, jotka tyypillisimmin ilmentävät vapaiden yksilöiden yhteenliittymän muotoa.

Tosin ihmisten arkipäivässä vaikuttavat nykyisinkin myös muut kuin individualistiset sopimussuhteet (esim. perhesuhteet, jengit jne.), mutta niiden vaikutus on rajallinen. Jo varhaiskeskiajan feodalismien vertikaalisten suhteiden kehitys merkitsi vakavaa iskua sukulaisuudelle. Suvun organisoiva voima ja määräysvalta perheisiin heikkeni tuntuvasti ja perheet jäsenyivät kiltayhteisöllisyyden yhteyteen. Kauppapääoman kehitys pakotti perheet muuntumaan omistusoikeudelliseksi

yksiköiksi, joissa omaisuutta hallitsi perheen päämies. 1800-luvun lopulta lähtien on individualistisia oikeuksia vaadittu myös muille perheen jäsenille. Naisten vapautumiskehitys ja perheväkivallan kriminalisointi ovat osa tätä individualististen oikeuksien laajenemista ja suvun vaikutuksen heikentymistä. Useimmissa teollistuneissa valtioissa ei edes sukulaisten keskinäinen huoltovollisuus ole voimassa kuin lasten ja joissakin tapauksissa aviopuolisoiden osalta. Myös perintöoikeuden sukulaisuusvaikutus on supistunut. Sukulaisuus ei siis näytä organisoivan teollistuneiden yhteiskuntien arkipäivää kuin 'ydinperheen' ja välttämättömäksi katsotun työvoiman uusintamisen osalta. Tältäkin osin voidaan kysyä, miten suuressa määrin nykyaikainen perhe vaikuttaa jäsentensä identiteetin muotoutumiseen. Sosiaalisiaation ehdot määräytyvät perheen ulkopuolelta (ks. esim. Lasch 1979). Lapset siirtyvät yhä nuorempina valtiollisesti organisoituihin hoito- ja kasvatustiloihin ja viihevät siellä päivittäin yhä pitemmän ajan. Tästä huolimatta voi sanoa, että olivatpa varhaislapsuuden perheet tai muut hoitosuhteet millaiset tahansa, ne yksilön kannalta tuottavat ensimmäiset tärkeät sosiaalista vuorovaikutusta jäsentävät objektivaatiot, joiden perustalta sosiaalinen identiteetti alkaa muodostua.

Ongelma, johon viime aikoina on useimmin viitattu, on arkielämän huolestuttava privatisoituminen, vuorovaikutuskenttien erillisyyden, oheneminen ja katoaminen. Jos edellä sanottu pitää paikkansa, on kysymys persoonallisuuden ja sosiaalisen identiteetin kehityksen kannalta vakavasta asiasta. Ne voivat muodostua vain välittömässä, konkreettisesti ja jatkuvassa arkipäivän vuorovaikutuksessa (vrt. Heller 1984, 7). Toisaalta privatisoitumiskeskustelu on sisältänyt pulmallisia väitteitä ja ristiriitoja. Esimerkiksi ydinperheiden privatisoituminen merkitsee kyllä perheen ulkopuolelle suuntautuneiden vuorovaikutussuhteiden vähenemistä, mutta ehkä samalla perheen sisäisen vuorovaikutuksen intensivoitumista. Väitteet ydinperheen hajoamisesta taas viittasivat kehitykseen, joka olisi ainakin perhekohtaisen privatisoitumisen kanssa ristiriidassa. Kansalaisyhteiskunnan poliittisen toimintakyvyn kannalta kaikki privatisoitumistendenssit ovat haitallisia, mutta toisaalta juuri kansalaisyhteiskunnan kamppailut ovat tuottaneet sellaisen yksilö-

listen oikeuksien ja persoonallisen turvallisuuden tason, joka on tehnyt mahdolliseksi myös privatisoitumisen. Joutuukin kysymään, paljonko privatisoitumisväitteistä jää jäljelle, jos niistä poistetaan yhteisöromantiikkaan perustuvat tendenssit. Joka tapauksessa myös privatisoitumisen yhteydessä mainitut sosiaalisen identiteetin uhat ovat olleet toiminnassa eurooppalaisessa yhteiskunnassa jo pitkään. Ne eivät voi olla nyt syntyneitä ongelmia. Olisikin tärkeätä selvittää, miksi ne juuri nyt ovat aktualisoituneet niin voimakkaasti julkisessa keskustelussa.

LÄHTEET

- Barrett, Michèle: *Nykyajan alistettu nainen*. Vastapaino, Tampere 1985.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas: *The social construction of reality*. Norwich 1981.
- Berman, Marshall: *All that is solid melts into air*. The experience of modernity. New York 1982.
- Black, Antony: *Guilds and Civil Society from The Twelfth Century to the Present*. Cambridge 1984.
- Camus, Albert: *Sivullinen*. — *Maapako ja valtakunta*. Sivullinen. 4. painos. Helsinki 1967.
- Foucault, Michel: *Tarkkailla ja rangaista*. Keuruu 1980.
- Godelier, Maurice: *Antropologia ja materialismi*. Vastapaino. Mänttä 1987.
- Harris, Marvin: *Kulttuurien synty*. Vaasa 1982.
- Heller, Agnes: *Everyday Life*. Old Woking 1984.
- Hillery, G.A. Jr.: Definitions of Community: Areas on Agreement. *Rural Sociology* 20/1955.
- Hirsch, Joachim: *Turvavaltio*. »Saksan malli», sen kriisi ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet. Vastapaino, Tampere 1983.
- Hirsch, Joachim: Matkalla postfordismiin? *Politiikka* 4/1986.
- Kosonen, Pekka: *Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit*. Vastapaino, Tampere 1987.
- Kuusi, Eino ja Kuusi, Reino: *Sosiaalinen kysymys ja sosiaalinen liike kautta aikojen*. Toinen, uudistettu painos. Porvoo 1948.
- Lasch, Christopher: *Haven in A Heartless World*. The Family Besieged. New York 1979.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel: *Montaillou. Cathars and Catholics in a French Village 1294—1324*. Bungay, Suffolk 1980.
- Lehtonen, Heikki: *Työvoiman käytön ja uusintamisen muodoit*. Näkökulma sosiaalipolitiikan historiaan. Vastapaino, Tampere, Jyväskylä 1983.
- Lehtonen, Heikki: Yhteisöt ja kansalaisyhteiskunta. *Tiede & Edistys* 1/1988.
- Lohmann, Georg: Georg Simmel yhteiskunnallista indifferenssiä purkamassa. *Sosiologia* 2/1987.
- Macpherson, C.B.: *The Political Theory of Possessive Individualism*. Hobbes to Locke. Norwich 1977.
- Mauss, Marcel: *The Gift. Forms and functions of exchange in archaic societies*. Glencoe 1954.
- Sahlins, Marshall: *Stone Age Economics*. Bristol 1974.
- Tönnies, Ferdinand: *Community and Association*. London 1974.
- Urry, John: *The Anatomy of Capitalist Societies*. The Economy, Civil Society and the State. London and Basingstoke 1981.
- Ylikangas, Heikki: *Miksi oikeus muuttuu*. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana. Juva 1984.